

<https://doi.org/10.26565/2218-2470-2023-13-03>

УДК 351.778.2:061.23(477.54)«364»

Мурадян Олена Сергіївна

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент закладу вищої освіти кафедри політичної соціології,
декан соціологічного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна,
e-mail: o.s.muradyan@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0990-9635>

Дейнеко Олександра Олександрівна

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент закладу вищої освіти кафедри прикладної соціології та соціальних
комунікацій соціологічного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна,
e-mail: deineko@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-3659-0861>

Філіппова Ольга Аркадіївна

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент закладу вищої освіти кафедри соціології соціологічного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна,
e-mail: ofilippova@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0001-8242-551X>

ХАРКІВСЬКА LIVING LAB: ВІД ВІДКРИТОЇ ІННОВАЦІЙНІ ЕКОСИСТЕМИ ДО ПАРТИСИПАТИВНОЇ СИСТЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ СТІЙКОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

З моменту започаткування Харківської Living Lab основною її ідеєю було спільне створення та обмін знаннями та інноваційними цінностями щодо дитячого харчування, розвиток продовольчих навичок і компетентностей, популяризація здорового харчування. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року Харківську дитячу Living Lab було трансформовано відповідно до умов війни, й головним питанням стало забезпечення продовольчої стійкості (food sustainability) під час війни. Харківська Living Lab стала працювати на нових принципах транснаціональності, міждисциплінарності, реактивності та волонтерства. Зокрема, акцент був зроблений на мінімізацію продовольчих ризиків, які з'являються під час війни, а також формування стійких патернів відповідального і безпечного харчування.

Як цитувати: Мурадян О. С., Дейнеко О. О., Філіппова О. А. Харківська Living Lab: від відкритої інноваційної екосистеми до партисипативної системи продовольчої стійкості під час війни // SOCIOPROSTIR: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. 2023, № 13. С. 23–30. <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2023-13-03>

In cites: Muradyan, O., Deineko, O., Filippova, O. (2023). Kharkiv Living Lab: from an open innovation ecosystem to a participatory system of food sustainability during wartime. *SOCIOPROSTIR: the interdisciplinary online collection of scientific works on sociology and social work*, 13, 23-30. <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2023-13-03> [in Ukrainian].

Діяльність Харківської Living Lab – це унікальний, чи не перший, досвід впровадження Living Lab під час війни, що продемонстрував, яким чином «локальність» та «глобальність» співпрацюють в контексті задач продовольчої підтримки, та як створюється нова якість соціальних зв'язків між різними місцевими акторами, що посилює соціальну згуртованість у складні часи випробувань. У такому контексті Харківська Living Lab є прикладом побудови маленької інтеграційної системи, в основі якої знаходяться принципи соціальної взаємодії та згуртованості. Адже головним завданням Харківської Living Lab є спільне та взаємне створення, розповсюдження та обмін знаннями, інноваційними цінностями, усталеними соціальними практиками щодо дитячого харчування. Залучення школярів харківських закладів середньої освіти, їхніх батьків, педагогічних працівників і адміністрації дозволили створити інноваційний і постійний майданчик обміну знаннями з їх подальшою інтеграцією до спільного «банку знань», який формується і підтримується консорціумом партнерів міжнародного науково-дослідного проекту FUSILLI, який зосереджений на побудові продовольчої стійкості.

Ключові слова: *Living Lab, продовольча стійкість, транснаціональність, реактивність, волонтерство, Fusilli Kharkiv.*

З 2000-х років в європейських країнах широкого розповсюдження набувають так звані «живі лабораторії» – living lab. Під цим розуміють інноваційні платформи, створені для вирішення різноманітних соціальних проблем з використанням практики залучення та ітеративних процесів зворотнього зв'язку. Спочатку живі лабораторії більшою мірою зосереджувалися на тестуванні нових технологій в побутовій сфері, але поступово сфери їхнього впровадження та використання розширювались. Одночасно у самій концепції живих лабораторій як партисипаторної практики затверджувались головні принципи та передумови їхньої діяльності. Розвивається ідея, що живі лабораторії виникають і діють у *реальному контексті* та включають:

- ✓ спільноту знань;
- ✓ планування політики та дій;
- ✓ реалізацію та валідизацію політик і дій;
- ✓ стратегію збільшення масштабу та тиражування.

Живі лабораторії – це орієнтовані на користувача відкриті інноваційні екосистеми, засновані на систематичному підході до спільної творчості користувачів, що поєднує процеси досліджень та інновацій в реальних спільнотах і умовах. Вони діють як посередники між громадянами, дослідницькими організаціями, компаніями, містами і регіонами для спільного створення цінності, швидкого прототипування або перевірки для розширення інновацій і бізнесу. Одна із базових ідей створення та управління живими лабораторіями полягає у *активному залученні користувачів та експериментів в реальне життя, що йде в купі з інноваційними рішеннями та використанням багатостороннього (часто міждисциплінарного) підходу.*

Одним із розповсюджених типів живих лабораторій є продовольчі живі лабораторії, впровадження яких базується на ідеях європейської програми «Food 2030» та які сьогодні в умовах нових ризиків стали платформою для відкритих і відповідальних інновацій. Ці інноваційні зміни засновані на широкій участі різних верств населення та різних стейкхолдерів. Мета їх створення – визначення і реалізації експериментального управління з метою прийняття інноваційних рішень і

перетворення урбанізованих просторів в провідників трансформації продовольчої системи.

Харківську дитячу живу лабораторію як частину проекту FUSILLI було ініційовано як платформу для *співпраці та спільного виробництва знань і рішень через спільний локальний досвід*. Вона була організована як співпраця між кількома зацікавленими сторонами та соціальними акторами, що представлені різними групами громадян або спільнотами. Реалізація діяльності даної лабораторії складається з фаз спільного створення, дослідження, експериментування та оцінки.

Першим майданчиком для реалізації живої лабораторії стала Харківська школа «Очаг» та безпосередньо учні 7 класу у віці 12-13 років. На базі даної школи лабораторія об'єднала молоді та старші покоління – учнів, їхніх батьків, вчителів і викладачів університету, а також представників малого бізнесу, неурядових організацій та міської ради. Ця пілотна платформа була розрахована на один рік, по завершенні якого за результатами її роботи ми планували розробити модель живої лабораторії, яку можна було б запровадити для шкіл всього міста Харкова. Основною ідеєю Харківської дитячої живої лабораторії є *спільне створення та обмін знаннями та інноваційними цінностями щодо дитячого харчування*. В межах діяльності даної живої лабораторії на теоретичному та практичному рівнях аналізуються різноманітні аспекти дитячого харчування, а саме: виробництво та зберігання харчових продуктів; здорове харчування дітей у школі та сім'ї; харчова безпека та біозахист; приватне та громадське святкове харчування; мережа міського харчування для дітей та сім'ї; політичні та нормативні рамки виробництва та розподілу харчових продуктів; колективна організація спільного життєвого простору.

Інноваційність Харківської дитячої живої лабораторії полягає, перш за все, у тому, що через картографування ключових питань щодо дитячого харчування та розробки нових продуктів для пошуку нових рішень існуючих проблем ми спираємось на партисипативні методи, що передбачають широке залучення різних акторів та врахування локального контексту та досвіду як ключових елементів нашої спільної діяльності.

Перший етап діяльності (весна – початок осені 2021) був пов'язаний з розробкою концепції Харківської дитячої живої лабораторії, налагодженню та формалізації взаємодії зі структурами-учасниками; визначення поточних інтегрованих практик міської харчової політики, підписання угод між університетом та першою школою-учасницею, отримання інформованої згоди батьків, складання календаря заходів, узагальнення існуючої практики надання харчової допомоги Міською радою.

На другому етапі (жовтень-грудень 2021) ми безпосередньо розвернули роботу щодо залучення школярів та батьків до дискурсу та практик збалансованого та здорового харчування. Це був час різноманітних презентацій концепції живої лабораторії та спілкування зі школярами, батьками та вчителями, представниками неурядових організацій та малого бізнесу, що дозволило створити *багатоманітні структури участі* різних зацікавлених сторін/акторів. З цього моменту живі лабораторії поступово набувала стану інтерактивного освітнього простору для загальної творчості представників місцевої громади. Ми також створили різні активності для дітей й з дітьми, орієнтуючись на інтереси та зацікавленості відповідно

до їхнього віку, серед яких: майстер-класи, круглі столи, виставка-ярмарок здорового харчування в школі, лекції викладачів університету та батьків, які є експертами в певних галузях, що пов'язані зі здоров'ям та харчуванням.

Особливий інтерес у школярів викликало картографування ключових проблем харчування дітей шкільного віку, моніторинг думок учнів про шкільні їдальні, включаючи оцінку меню, обслуговування, атмосфери тощо.

Паралельно ми ініціювали створення академічних мереж з дослідження харчової політики, презентувавши наш проєкт та концепцію живої лабораторії на Конгресі Соціологічної Асоціації України.

Комплексна діяльності (третій етап) Харківської живої лабораторії – початок 2022 року – включала організацію обміну інформацією та дискусійного простору, заохочення учнів висувати ідеї та пропозиції щодо харчових проєктів, організацію банку ідей для харчових проєктів. Це також сприяло розвитку навичок школярів у підготовці презентацій та роботі з аудиторією; аналізі інформації та обговоренні; реалізації партисипативного підходу – поширення знань школярами у шкільному середовищі та місцевій громаді та картографування ключових викликів/проблем щодо дитячого харчування на різних рівнях – у конкретній школі та в місті. Взаємозв'язок діяльності щодо спільного створення та обміну знаннями за цей період реалізації живої лабораторії представлений у таблиці 1.

Таблиця 1

Діяльність щодо спільного створення та обміну знаннями

Учні	Батьки	Вчителі	Соціологічний факультет Харківського національного університету ім.В.Н. Каразіна
<p>А: Залучення учнів до підготовки презентацій на різноманітні теми, що стосуються харчових питань. Передача цих знань серед учнів свого класу та інших класів школи у форматі «об'єднання однокласників», а також у складі різних шкільних предметів (біологія, хімія, основи здоров'я).</p>	<p>Е: Залучення батьків до підготовки презентацій на різноманітні теми, що пов'язані з харчуванням, на основі професійного досвіду батьків із різних галузей – медицини, права, архітектури, спорту, сільського господарства, туризму тощо.</p>	<p>Ф: Залучення до наставництва А, В, D. Координація А, В, С, D.</p>	<p>Г: Залучення до наставництва та координація А, В, С, Е. Н: Проведення фокус-груп. І: Проведення соціологічного опитування щодо забезпечення продуктами харчування в школах міста.</p>

Продовження таблиці 1

<p>В: Формування сприйняття громадської їжі як соціально значущих колективних практик, сприйняття індивідуальної моделі харчування – як соціально відповідальної дії.</p> <p>С: Картографування ключових викликів / питань щодо дитячого харчування на різних рівнях – у власній школі, у місті, у країні.</p> <p>Д: Формування культури здорового харчування учасників живої лабораторії.</p>			<p>К: Організація семінарів з метою популяризації колективної альтернативи харчування замість масової моделі.</p>
--	--	--	---

Таким чином Харківська дитяча жива лабораторія залучила різноманітні групи та локальні спільноти, ставлячи на меті активний вплив на сталий розвиток шляхом відображення ключових проблем та наголошення на необхідності підтримки місцевих рішень, посилення соціальної згуртованості на рівні локальних міських спільнот, створення та популяризація колективних раціональних моделей громадського харчування як особливої іміджевої риси міського простору Харкова. Напередодні війни команда працювала над розширенням живої лабораторії: розпочала роботу з дітьми школи № 132 та підготувала договори про співробітництво з іншими школами в м. Харків.

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 року необхідно було трансформувати Харківську дитячу живу лабораторію відповідно до умов війни. Головні питання, на які наша команда мала відреагувати, полягали в тому, як зберегти *продовольчу стійкість* (food sustainability) *під час війни*; як жива лабораторія може продовжувати роботу?

Діяльність живої лабораторії була переглянута, перш за все, з міркувань безпеки, та в початковий період повномасштабної війни її діяльність проходила в цифровому форматі. Багато учасників переїхали в різні регіони України, а також виїхали за кордон. Нові виклики воєнного часу спонукали команду проекту задуматися про переорієнтацію цілей живої лабораторії на сприяння місцевим потребам виживання: як допомогти у розбудові продовольчої стійкості в місті Харкові, частково окупованому з перших днів війни; які соціальні дії різних соціальних акторів потрібні для надання допомоги у забезпеченні харчової стійкості? Намагаючись відповісти на ці та інші нагальні питання, команда проекту почала моніторинг загальної ситуації з продовольчим забезпеченням у Харкові (гуманітарна допомога, доступ до продуктів

харчування, питної води, гарячого харчування, закладів харчування, збору відходів).

Результати такого моніторингу перетворилися на картографування проблемних зон та виявлення вразливих соціальних груп нашого міста. Окремим напрямом діяльності команди став аналіз місцевої співпраці між різними соціальними акторами – місцевою владою, місцевим бізнесом та неурядовими організаціями.

За таких умов Харківська жива лабораторія трансформувалася та стала працювати на нових принципах транснаціональності, реактивності, волонтерства. Ключовим питанням, що під час війни з'явилося на порядку денному та стало основним політичним інтересом у місті Харкові та Харківській області, є питання про те, *які соціальні дії різних соціальних акторів необхідні для забезпечення продовольчої стійкості в Харкові?* Ми визначаємо *продовольчу стійкість як постійну здатність місцевої продовольчої системи відтворювати всі компоненти харчового ланцюга – виробництво, розподіл, споживання та відходи, щоб мати можливість задовольнити основні харчові потреби на місцевому рівні.*

У зв'язку із новими завданнями командна проєкту оновила дорожню карту Харківської живої лабораторії. В цей період збільшилась кількість місцевих волонтерів, які вирушали в небезпечні райони, щоб доставити гуманітарну допомогу та інші речі першої необхідності нужденним. Інтенсифікація співпраці з представниками неурядових організацій та місцевого бізнесу сприяла підтримці продовольчої стійкості з боку низових ініціатив. Враховуючи нові виклики та завдання, які постали перед Харківською міською радою, Харківською обласною військовою адміністрацією, а також обмеження часу та ресурсів, команда Fusilli переглянула заплановану концепцію створення Харківської продовольчої ради, щоб прийняти до розгляду мережевий підхід до його формування. Цей підхід надає пріоритет гнучкості в участі та онлайн-спілкуванні, що стало особливо актуальним з міркувань безпеки у зруйнованому війною місті. Багато приватних підприємств і неурядових організацій стали активними учасниками міського ланцюга постачання продовольства з перших днів вторгнення, забезпечуючи продовольством місцевих жителів, керуючи доставкою та намагаючись відновити порушені ланцюги харчування.

Це також сприяло створенню мережі Kharkiv Food City, що на даний час співпрацює з 13 основними зацікавленими сторонами, які представляють сектор освіти, соціального забезпечення, волонтерський корпус, приватних підприємців і виробників, а також організації, що працюють з вразливими групами.

Діяльність Харківської живої лабораторії – це унікальний досвід, майже перший досвід реалізації живої лабораторії під час війни, що продемонстрував, яким чином:

- ✓ «локальність» та «глобальність» співпрацюють в контексті задач продовольчої підтримки (що прибуває з-за кордону);
- ✓ різні місцеві суб'єкти об'єднали свої зусилля для надання продовольчої допомоги вразливим верствам населення (пенсіонерам, людям, які втратили житло, переселенцям з окупованих територій, дітям, які залишилися без батьків та іншим);
- ✓ створюється нова якість соціальних зав'язків між різними місцевими акторами;

- ✓ волонтерство стало професійною практикою та засобом громадянського опору для сприяння стабільності місцевого харчування;
- ✓ продовольчі місцеві питання стали соціальною практикою, яка об'єднувала місцевих акторів навколо спільних проблем, що посилює соціальну згуртованість у складні часи випробувань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мурадян О., Філіппова О., Дейнеко О. Living Lab як партисіпаторні практики інновацій // Програма IV Конгресу Соціологічної Асоціації України «Трансформація соціальних інститутів в інформаційному суспільстві», м. Харків, 28-29 жовтня 2021 р. Харків, 2021. URL: <https://sau.in.ua/app/uploads/2021/10/programa-iv-kongresu-sau.pdf> (дата звернення: 30.09.2023).

Стаття надійшла до редакції 03.10.2023.

Стаття рекомендована до друку 15.11.2023.

Muradyan Olena

PhD (Sociology), Associate Professor,
Associate Professor Higher Education Institution,
Dean School of Sociology, V. N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine,
e-mail: o.s.muradyan@karazin.ua,
<https://orcid.org/0000-0003-0990-9635>

Deineko Oleksandra

PhD (Sociology), Associate Professor,
Associate Professor Higher Education Institution
of Applied Sociology and Social Communications Department,
School of Sociology,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
e-mail: deineko@karazin.ua,
<https://orcid.org/0000-0002-3659-0861>

Filippova Olga

PhD (Sociology), Associate Professor,
Associate Professor Higher Education Institution
of Sociology Department, School of Sociology,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
e-mail: ofilippova@karazin.ua,
<https://orcid.org/0000-0001-8242-551X>

KHARKIV LIVING LAB: FROM AN OPEN INNOVATION ECOSYSTEM TO A PARTICIPATORY SYSTEM OF FOOD SUSTAINABILITY DURING WARTIME

Since its establishment, the main idea of the Kharkiv Living Lab has centered around the co-creation and dissemination of knowledge and innovative values related to children food. In the aftermath of Russia's full-scale invasion of Ukraine in February 2022, the Kharkiv Children's Living Lab has been transformed to adapt to the exigencies of wartime, and the primary focus shifted towards ensuring food sustainability during the war. The Kharkiv Living Lab reformulated its key principles, prioritizing transnationality, reactivity, and volunteerism. The activities undertaken by the Kharkiv Living Lab during the war time constitute a distinctive and unprecedented experience of implementing a Living Lab during war time, illustrating how «locality» and «globality» are cooperating to tackle food-related challenges during the war, and how a new quality of social ties emerges among diverse local actors, thereby contributing to the strengthening of social cohesion in the face of profound adversity.

The activities of the Kharkiv Living Lab are a unique, if not the first, experience of the implementation of the Living Lab during the war, which demonstrated how «locality» and «globality» cooperate in the context of food support tasks, and how a new quality of social ties is created between different by local actors, which strengthens social cohesion in difficult times of trial. In this context, the Kharkiv Living Lab is an example of building a small integration system based on the principles of social interaction and cohesion. After all, the main task of the Kharkiv Living Lab is the joint and mutual creation, distribution and exchange of knowledge, innovative values, established social practices regarding children's nutrition. The involvement of students of Kharkiv secondary education institutions, their parents, teaching staff and the administration made it possible to create an innovative and permanent platform for the exchange of knowledge with their further integration into a common «knowledge bank», which is formed and supported by a consortium of partners of the international research project FUSILLI, which is focused on building food stability.

Key words: *Living Lab, food sustainability, transnationality, reactivity, volunteerism, Fusilli Kharkiv.*

REFERENCES

1. Muradyan, O., Filippova, O., Deineko, O. (2021). Living Lab as participatory innovation practices // *Program of the 4th Congress of the Sociological Association of Ukraine «Transformation of social institutions in the information society»*, Kharkiv, October 28-29, 2021. Kharkiv, 2021. Retrieved from <https://sau.in.ua/app/uploads/2021/10/programa-iv-kongresu-sau.pdf> [in Ukrainian].

The article was received by the editors 03.10.2023.

The article is recommended for printing 15.11.2023.